

Izvorni znanstveni članak

UDK: 069.51:78.616.433](497.58Dalmacija)

NACRTAK

Rad se bavi kulturnim, povijesnim i društvenim kontekstom pet stolnih klavira iz pet dalmatinskih muzeja. Osobito se proučava njihov historijat, odnosno život prije pohrane u muzej. Istraženo je otkuda su nabavljani, tko je na njima muzicirao, kakvu je glazbenu naobrazbu imao, kakav se repertoar na njima mogao izvoditi, iz kojih su smjerova dolazili glazbeni i kulturni utjecaji koji su oblikovali određenu sredinu te na koji su se način ti utjecaji prožimali. Premda je njihov broj razmjerno skroman, oni su važan primarni izvor u proučavanju glazbene kulture Dalmacije. U ovome će se radu po prvi puta analizirati u muzikološkom i kulturološkom kontekstu.

Ključne riječi: stolni klaviri, Dalmacija, muzeji, primarni izvori, kulturna povijest

UVOD

Među artefaktima, odnosno materijalnim dokazima ljudskog djelovanja u vremenu i prostoru koji se čuvaju u muzejima, glazbenim instrumentima pripada istaknuto mjesto. Oni su i mnogo više od artefakata jer su svojevremeno »živjeli« u rukama svirača. Zahvaljujući umijeću glazbenika bili su posrednici između njega i okoline, pojedinca i publike koja ga je slušala. Takva su muziciranja često bila temama likovnih djela, ali se po samoj svojoj prirodi u ranijim razdobljima nisu mogla zabilježiti na nekom zvučnom mediju. Međutim, instrumenti su kao »konkretni« svjedoci glazbene tradicije mogli ostati. Ipak, malo je starih instrumenata, osobito u Hrvatskoj, sačuvano do danas. Stjecajem povijesnih okolnosti, dvaju svjetskih ratova i Domovinskoga rata, nebrige i neznanja, veliki je dio takve kulturne baštine uništen i nepovratno izgubljen. U vrijeme kada su se rabili, instrumenti koji se danas čuvaju u muzejima bili su među glavnim preduvjetima muziciranja. Sa stajališta muzikologije može ih se smatrati jednim od ključnih elemenata u proučavanju glazbene kulture određenog područja. Istraživanjem se otkrivaju detalji vezani uz njihov razvojni put, zakoni gradnje, kao i materijalne prilike, nastojanja i ukusi određene sredine, pojedinca (vlasnika) i/ili skupine. Mnoge od njih upravo je pohrana u muzej spasila od nestajanja.

¹ Ovaj je rad nastao u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost GIDAL IP-2016-06-2061 »Glazbeni izvori Dalmacije u kontekstu srednjoeuropske i mediteranske glazbene kulture od 18. do 20. stoljeća«.

Rad se bavi poviješću te kulturnim i društvenim kontekstom pet stolnih klavira iz pet dalmatinskih muzeja: Muzeja grada Zadra Narodnog muzeja Zadar, Muzeja grada Šibenika, Muzeja grada Splita, Muzeja otoka Brača te Kulturno-povijesnog muzeja Dubrovačkih muzeja. Spomenuti su muzeji posjećeni u razdoblju od srpnja 2017. do siječnja 2018. godine.² Na temelju polaznih indikacija u predmetnim karticama (imena graditelja, dimenzija, sažetog opisa i prijašnjeg vlasnika), poduzeta su daljnja istraživanja povijesti i konteksta njihove uporabe te su postojeći podaci dopunjeni zanimljivim pojedinostima vezanima uz njihov život prije ulaska u muzej, ali i stanjem uređenosti i uporabljivosti. Premda je broj ovih instrumenata skroman, oni su važan primarni izvor u proučavanju glazbene kulture Dalmacije. U ovome će se radu po prvi puta analizirati u muzikološkom i kulturološkom kontekstu.

Stolni klavir (njem. *Tafelklavier*, eng. *square piano*, tal. *pianoforte a tavolo*, franc. *piano carré*, španj. *piano rectangular*) instrument je tipa klavira s vodoravnim pravokutnim korpusom nalik na korpus klavikorda. U 18. stoljeću takvi su klaviri često i nastajali od klavikorda u koje se ugrađivala klavirska mehanika s batićima. Instrument se počeo upotrebljavati sredinom 18. stoljeća, a najstariji sačuvani primjerak izradio je 1742. godine Johann Socher u Sonthofenu na jugu Njemačke.³ Najviše klavira ovog tipa proizvodilo se početkom 19. stoljeća, a jedan od najpoznatijih graditelja bio je Johannes (Johann Christoph) Zumpe (1726. – 1790.), koji se za vrijeme Sedmogodišnjeg rata preselio iz Bavarske u London i tamo započeo s radom. Zumpeov model bio je široko rasprostranjen kao instrument za kućno muziciranje, kako u Ujedinjenom Kraljevstvu tako i na kontinentu (posebice u Francuskoj i Italiji), ali i u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje su se stolni klaviri gradili još 1880-ih i bili u upotrebi sve do 1900-ih. Instrument je isprva imao nježan zvuk koji je podsjećao na klavikord. Poslije 1820. nekima od njih počeo se ugrađivati okvir od lijevanog željeza čime su dobili masivniji oblik i ton.⁴ Stolni klaviri o kojima će ovdje biti riječi imaju drvenu konstrukciju s ravnim žicama koje su postavljene dijagonalno u odnosu na klavijaturu. Klavijatura im je, kao što je uobičajeno, smještena na prednjem lijevom dijelu korpusa. Opsezi su im od pet oktava i čiste kvinte do šest oktava i čiste kvinte. Odlikuju se bečkim tipom mehanike. Zahvaljujući manjim dimenzijama, relativno pristupačnoj cijeni te ugodnu zvuku, bili su omiljeni instrument kućnog muziciranja i glazbenika amatera, a mogli su poslužiti i za glazbenu poduku ili učenje klavira (u obliku krila).

2 Zahvaljujem kustosima u muzejima što su mi omogućili pristup instrumentima i savjetima pomogli u radu: Hrvoje Perica i Ivana Dražić (Muzej grada Zadra Narodnog muzeja Zadar), Marina Lambaša (Muzej grada Šibenika), Darka Perko Kerum (Muzej grada Splita), Andrea Matoković (Muzej otoka Brača) te Vedrana Gjukić-Bender (Kulturno-povijesni muzej Dubrovačkih muzeja).

3 Spomenuti stolni klavir čuva se u Zbirci glazbenih instrumenata Njemačkog nacionalnog muzeja u Nürnbergu (inv. oznaka MINE156). Usp. Germanisches Nationalmuseum: Objektkatalog der Sammlungen des Germanischen Nationalmuseums, <http://objektkatalog.gnm.de/objekt/MINE156>, pristup: 15. svibnja 2018.

4 Degiampietro; Montanari: Square Piano, 372-375. Ripin; Klaus: Square pianoforte, 227-228.

STOLNI KLAVIR U MUZEJU GRADA ZADRA NARODNOG MUZEJA ZADAR (MGZ-334)

Slika 1. Snimila Vilena Vrbanić.

Drveni korpus ovog instrumenta ima dimenzije $160 \times 61 \times 22$ cm (visina bez nogu čija je duljina 53 cm).⁵ Izrađen je od smrekovine i obložen furnirom od orahovine. Bio je postavljen na četiri noge kružnog presjeka koje se pri kraju sužavaju, a u depou su skinute i položene na instrument. Otvara se poklopcem koji se rasklapa na dva dijela: manji poklopac služi kao preklop nad klavijaturom, a veći se nalazi nad ostatkom instrumenta. Klinovi za žice nalaze se nasuprot klavijaturi, a vijci za ugodbu na desnoj strani drvene ploče u koju su uvrnuti (njem. *Stimmstock*). Opseg klavijature je od F_1 do f_4 (šest oktava). Donje su tipke ($2,2 \times 12,4$ cm) crne boje, obložene ebanovinom, a gornje ($0,9 \times 8,8$ cm) bijele, izrađene od bjelokosti. Na sredini prednje plohe iznad klavijature nalazi se bijela ovalna porculanska pločica na kojoj je zapisano ime graditelja i mjesto podrijetla klavira: »Luigi Hoffer / Venezia / Fabricatore di pianoforti« (»Luigi Hoffer / Venecija / graditelj klavira«).

Luigi Hoffer bio je talijanski graditelj klavira austrijskog podrijetla, koji je djelovao u Veneciji krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Jedan njegov stolni klavir čuva se u Zbirci glazbenih instrumenata Njemačkog nacionalnog muzeja u Nürnbergu (inv. oznaka MIR1151). Nastao je oko 1800., a klavijatura koja mu danas nedostaje imala je opseg od F_1 do f_4 (šest oktava).⁶ *Centro Studi Claviere Vittorio Veneto* u Trevisu čuva njegov stolni klavir nastao vjerojatno oko 1780. godine.⁷ Talijanski skladatelj Gioachino Rossini posjedovao je Hofferov stolni klavir nastao 1809., koji je danas pohranjen u muzeju *Casa Rossini* u njegovu rodnom Pesaru.⁸ U *Fondazione Musicale Masiero e Centanin* u Padovi čuva se Hofferov fortepiano nastao oko 1815. Kao i stolni klavir u Muzeju grada Zadra, nosi

⁵ Dimenzije su navedene na sljedeći način: širina x duljina x visina.

⁶ Germanisches Nationalmuseum: Objektkatalog der Sammlungen des Germanischen Nationalmuseums, <http://objektkatalog.gnm.de/objekt/MIR1151>, pristup: 15. 5. 2018.

⁷ Fabricanti di Pianoforti in Italia: Hoffer Luigi, http://www.lieeverbeeck.eu/pianoforti_italiani_h.htm, pristup: 15. 5. 2018.

⁸ Pesaro Musei: Il Fortepiano di Rossini in restauro, <https://www.pesaromusei.it/news/il-fortepiano-di-rossini-tornera-allantico-splendore-grazie-al-sostegno-di-un-generoso-mecenat-il-piccolo-pianoforte-a-tavolo-o-fortepiano-costruito-da-luigi-hoffer-a-venezia-nel-1809-e/>, pristup: 15. 5. 2018.

signaturu »Luigi Hoffer / Venezia / Fabbricatore di pianoforti.«⁹

Prema izgledu, gradbeno-oblikovnim elementima i opsegu klavijature može se pretpostaviti da je ovaj stolni klavir nastao oko 1800. godine. Pripada Zbirci namještaja Muzeja grada Zadra, a čuva se u depou Požarište. Teško je oštećen i necjelovit. Nedostaje mu velik broj donjih i gornjih tipaka koje su razbijene, pedale na koljeno (lijeva piano za prigušivanje zvuka i desna forte), žice i cjelokupni ustroj prigušnica. Konstruktivni su se dijelovi razlijepili pa su na površini vidljiva mehanička oštećenja furnira. Kućište i unutrašnjost instrumenta jako su oštećeni. Metalni su dijelovi korodirali, a oštećeni su i oni drveni. Rezonantna ploča je napukla. S pravom se može postaviti pitanje što učiniti s ovakvim instrumentom. Ako bi njegova restauracija bila suviše složena i financijski zahtjevna, on bi svakako mogao pružiti dragocjene detalje i izvorne podatke pri izradi modernih replika stolnih klavira sa samog početka 19. stoljeća.

Klavir je u ovako teško oštećenom stanju nabavljen otkupom iz baroknog ljetnikovca zadarske grofovske obitelji Lantana u Sutomišćici, naselju i lučici na istočnoj obali otoka Ugljana. Ljetnikovac obitelji Lantana rijedak je primjer ladanjske arhitekture na zadarskim otocima. Obitelj Lantana tijekom čitavog 18. i 19. stoljeća pripadala je u najuži krug moćnih zadarskih rodova. U Zadar se doselila iz Bergama, vjerojatno krajem 16. stoljeća jer se njezine članove početkom 17. stoljeća, kada su započeli sudjelovati u društvenom i gospodarskom životu grada, još uvijek smatralo strancima. Ljetnikovac je 1686. godine dao podignuti grof Marco Antonio de Lantana (rođ. 1653.). Sagrađen je kao inačica venecijanske ladanjske kuće, a u povijesti je imao važnu ulogu u kulturnom i političkom životu Zadra. Ovdje su se do sredine 18. stoljeća obavljale svečane primopredaje dužnosti venecijanskih namjesnika – generalnih providura za Dalmaciju.¹⁰ U dvorcu je postojao raznovrstan inventar pokućstva, umjetnina, ukrasnih predmeta i knjiga. O ljepoti ljetnikovca pisala je u svom putopisu *Aus Dalmatien* njemačka spisateljica Ida von Reinsberg-Düringsfeld (1815. – 1876.), koja ga je posjetila 1852. Putopis je objavljen u Pragu pet godina kasnije.

»Mali dvorac grofa Lantane nalazi se nedaleko od obale. Kratka aleja vodi do malog dvorišta okružena zidom, par stepenica vodi u predvorje, koje na suprotnoj strani ima vrata, što vode u mali vrt. I taj je bio okružen zidovima, naokolo su visili grozdovi, doduše nezreli, a mala, bijelo okrečena kapela virila je iz bršljana. Vrt je bio prazan, isto tako i dvorište. Jedan ljubazan pas skakao je oko nas i on je bio jedino živo stvorenje, koje se moglo čuti i vidjeti. Vratili smo se u kuću, hodali po sobama dolje i gore, sve su bile otvorene, sve pune starog namještaja, starih nepoznatih slika; pune raznih prirodnih rariteta. Osjećala sam se kao u začaranoj šumi. Kad je netko zadnji put grabio vodu iz bunara? Ima li još vode u njemu? Može li još zvono u kapeli zvoniti? Jesmo li mi uopće u kući Lantana? Konačno, kad sam se većugodno smjestila u ležaljci u spavaćoj sobi, kao da sam u svojoj, čula sam iz salona *Signor Conte!*«¹¹

9 Fondazione Musicale Masiero e Centanin: Hoffer ca. 1815 (Venezia), https://www.fondazionemusical.it/portfolio_page/hoffer1815/, pristup: 15. 5. 2018.

10 Stagličić: Barokni ljetnikovac obitelji Lantana na otoku Ugljanu, 159.

11 Reinsberg-Düringsfeld: *Aus Dalmatien*. Citat je u hrvatskom prijevodu objavljen u: Petricoli: *Stari Zadar u slici i riječi*, 95-96.

Bogata zbirka slika i stilskog namještaja iz ljetnikovca većim je dijelom izgubljena. Arhiv obitelji Lantana čuva se u Državnom arhivu u Zadru,¹² rodoslovno stablo u ostavštini don Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu, a dio slika i namještaja u Muzeju grada Zadra i Zavodu za zaštitu spomenika. U Muzeju grada Zadra čuva se, među ostalim, *Portret poručnika Simeona Lantane i vojnika narodne straže*. Riječ je o akvarelu nepoznatog autora, nastalom na dubrovačkom području 1830. godine (MGZ-335). Možda ga se može povezati s dubrovačkim slikarom Rafom Martinijem (1771. – 1846).¹³ Devastacija ljetnikovca, koja je započela poslije Drugog svjetskog rata, potpuno je izmijenila izgled ovog arhitektonski zanimljivoga i s prirodom usklađenog spomenika. Izgradnja obiteljskih kuća uz baroknu šetnicu između ljetnikovca i obale načela je zidove posjeda. Dvorac nije održavan pa mu drvena građa trune, a krovšte prijeti urušavanjem. U takvom stanju teško može dočarati svečane dočeke generalnih providura i dvorske ceremonijale u 17. i 18. stoljeću.¹⁴

Klavir je mogao biti nabavljen u vrijeme Giuseppea Lantane (1762. – 1842.), unuka Marca Antonija te sina Simeona Lantane (rođ. 1706.), pukovnika koji je zahvaljujući vojnim zaslugama zajedno sa starijim bratom Giuseppeom (rođ. 1699.) primljen u plemićko vijeće grada Nina 1752., a njihovi potomci u plemstvo Zadra 1794. godine. Giuseppe Lantana o kojem je ovdje riječ bio je oženjen Kornelijom (rođ. Franić) s kojom je imao petoro djece: Albu (rođ. 1801.), udanu Nassi, drugi puta Schedwy; Marca Antonija (rođ. 1803.), oženjenog barunicom Giusepinom (Jozefinom) Milošević; Simeona (rođ. 1806.); Luigija (rođ. 1809.) i Elenu (rođ. 1810.), udanu Dujmović.¹⁵ Može se pretpostaviti da su djeca na ovome klaviru stjecala glazbenu naobrazbu, koja je bila sastavni dio plemićkog obrazovanja. Giuseppe Lantana djelovao je u teritorijalnim snagama na Ugljanu, u Cavtatu i Slanom. Obnašao je više istaknutih funkcija. Bio je zadarski općinski administrator (1806. – 1819.), opunomoćenik katedralne crkve (1808. – 1812.), izbornik općine Silba (1814. – 1816.) te član mnogobrojnih povjerenstava i dobrotvornih društava. Austrijsku potvrdu plemstva dobio je 1822. godine. Njegov sin Simeone bio je serdar (prvorangirani vojni zapovjednik) na granici s Turskim Carstvom, a 1830-ih nadintendant u Cavtatu i Župi dubrovačkoj. Iz tog razdoblja potječe i njegov portret koji se čuva u Muzeju grada Zadra.¹⁶ Simeonov nećak Giuseppe (Josip) de Lantana (1839. – 1898.), sin njegova brata Marca Antonija, bio je posljednji muški pripadnik obitelji. Svojim je akvarelima amaterski, ali vrlo precizno, zabilježio stanje ljetnikovca 1868. godine.¹⁷ Posebno je zaslužan za napredak Filharmonijskog društva u Zadru, osnovanog 1858. U godišnjem izvješću iz 1863. spominje se da je društvu darovao 18 kompletnih Rossinijevih opera. Uz to je bio član i podupiratelj Narodne čitaonice i Gradske glazbe.¹⁸

12 Kolić: Inventar fonda obitelj Lantana, 355-437.

13 Stagličić: Barokni ljetnikovac obitelji Lantana na otoku Ugljanu, 162-163.

14 Ibid., 161.

15 Kolić: Inventar fonda obitelj Lantana, 364 i 424.

16 Kolić; Mandušić: Lantana, 554-555.

17 Tlocrti se nalaze u Državnom arhivu Zadar, spisi obitelji Lantana, sv. 25. Usp. Stagličić: Barokni ljetnikovac obitelji Lantana na otoku Ugljanu, 159-160 i 164.

18 Burić Čenan: *Dokumentalistički pristup...*, 135 i 246; Burić Čenan: *Glazba i politika...*, 179-181.

STOLNI KLAVIR U MUZEJU GRADA ŠIBENIKA (MGŠ KPO 716)

Slika 2. Snimio Davor Šarić. Fotografija je u vlasništvu Muzeja grada Šibenika.

Drveni korpus ovog instrumenta ima dimenzije $147 \times 77 \times 89$ cm (visina bez nogu je 32 cm). Izrađen je od javorovine i obložen furnirom od orahovine. Postavljen je na četirima savijenim nogama koje na završecima imaju kotačiće, a po sredini su prekrížene i spojene oblom horizontalnom gredom. Kao dekorativni element na njima su aplicirana po tri tokarena profilirana kruga. Klinovi za žice nalaze se na desnoj strani, a vijci za ugodbu neposredno iza klavijature. Njezin je opseg od F_1 do a_4 (šest oktava i velika terca). Donje tipke ($2,1 \times 14,3$ cm) bijele su boje, obložene bjelokošću, a gornje ($0,9 \times 9,5$ cm) crne, načinjene od ebanovine. Kod nekih donjih tipaka (F, A, H, a_3) nedostaju oblozi na čeonim stranama. Unutar korpusa, uz prednju uzdužnu stranu klavijature, ugrađen je stalak za note koji se pomoćnim polugama mogao preklopiti. Na liri se nalaze tri pedale koje više ne rade. Dvije lijeve pedale služile su za prigušivanje zvuka, a desna je bila forte. Četvrtasta pločica na kojoj je bilo zapisano ime graditelja, smještena iznad klavijature, nedostaje, pa nije poznato tko ga je izradio.

Na lijevoj i desnoj strani glasnjače ispred vijaka nalaze se pečati s utisnutim natpisom »I. R. [imperiale e regio; imperialregio] Dogana di S. Giorgio / Marca de Colli«, odnosno »Carska i kraljevska carinarnica San Giorgio Maggiore«, što upućuje na to da je klavir nastao u Austriji (vjerojatno u Beču). San Giorgio Maggiore mali je otok u Venecijanskoj laguni, ravno ispred Trga svetog Marka. Tijekom Napoleonove vladavine otok je pretvoren u vojni kompleks, a na sje-

vernoj je strani sagrađena luka s molovima i skladištima. Otok je djelovao kao slobodna luka (tal. *porto franco*). Prema stilskim značajkama i tehničkim karakteristikama može se pretpostaviti da je ovaj klavir nastao oko 1840. godine. Bio je u vlasništvu obitelji Stojan iz Šibenika. Organolog Božidar Grga pronašao ga je 1965. u krajnje lošem stanju u potkrovlju osnovne škole u Dolcu, koja ga je potom darovala muzeju. Djelomično ga je restaurirao 1966. izradivši nove noge i dva dijela poklopca. Kao dio bidermajerskog salona predstavljen je na izložbi *Interijeri Šibenika: izbor iz fundusa*, koja je u Muzeju grada Šibenika priređena u prosincu 2009. i opisan je u istoimenom katalogu.¹⁹

Valja istaknuti da su se upravo zalaganjem Božidara Grga od sredine šezdesetih godina prošlog stoljeća u Muzeju grada Šibenika počeli sakupljati stari instrumenti s tipkama. Ono što skupinu instrumenata s tipkama u ovome muzeju čini značajnom ne samo za regionalnu već i nacionalnu kulturnu baštinu pet je povijesnih klavira iz prve polovice 19. stoljeća. Kao i stolni klavir, pohranjeni su u depou Mandalina. Sagrađili su ih graditelji koji su u svoje vrijeme bili iznimno cijeljeni: Wilhelm Löschen (Leschen), Franz Bayer i Mathias Müller u Beču te Giovanni Heichele u Trstu. Kod petog povijesnog klavira ime graditelja nije poznato, ali se prema načinu izrade može pretpostaviti da je bečkog podrijetla. U sakupljanju glazbenih instrumenata Šibenik je prednjačio u odnosu na druge dalmatinske gradove što je za rezultat imalo stvaranje najveće, najznačajnije i najraznovrsnije takve zbirke u Dalmaciji. Danas se u Glazbenoj zbirci Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Šibenika čuva 40 glazbenih instrumenata.

STOLNI KLAVIR U MUZEJU GRADA SPLITA (MGS-5084)

Slika 3. Snimio Zlatko Sunko. Fotografija je u vlasništvu Muzeja grada Splita.

19 Lambaša: *Interijeri Šibenika...*, 17-18 i 42, kataloški broj 14.

Stolni klavir iz fundusa Muzeja grada Splita sagradio je Thomas Tomkison (oko 1764. – 1853.), koji je u svoje vrijeme uživao ugled jednog od ponajboljih londonskih graditelja klavira, uz bok imenima kao što su John Broadwood, Adam Stodart ili Muzio Clementi. Bio je cijenjen u Engleskoj, ali i u inozemstvu. Njegovi klaviri izvozili su se u Indiju, Sjevernu i Južnu Ameriku te Australiju. Prijateljevao je s pariškim obiteljima graditelja instrumenata Érard i Pleyel. Od 1799. do 1851. godine imao je radionicu u Sohou, dijelu u središtu Londona, na adresi Dean Street br. 55 (od oko 1819. godine br. 77). U lipnju 1800. u crkvi sv. Ane u Sohou oženio se Mary Dolling, koja je potjecala iz imućne obitelji, što je omogućilo i njegov uspon na društvenoj ljestvici te članstvo u uglednim društvima. Povodom osnivanja Kraljevske akademije za glazbu 1823. posudio je dva svoja instrumenta, klavir u obliku krila i stolni klavir, za neku vrstu prijamnog ispita za buduće studente, koje je i financijski pomagao. U njegovoj radionici sagrađeno je najmanje 2400 klavira u obliku krila, 11 250 stolnih klavira i 1400 uspravnih klavira. Godišnja proizvodnja iznosila je oko 290 instrumenata.²⁰

Tomkinsonov je najslavniji instrument klavir u obliku krila načinjen od palisandra, raskošno izrezbaren te ukrašen ukasima od mjedi i zlata (s lijeve i desne strane klavijature zlatni su lavovi s krilima). Sagrađen je 1821. (»For the King, December 21st 1821«) za Kraljevski paviljon u Brightonu na jugu Engleske.²¹ Ova egzotična neomogulska palača građena je od 1815. do 1823. kao ljetnikovac kralja Georgea IV. Premda je zbog rastrošnog načina života često bio izložen kritikama javnosti (još je u mladosti nagomilao golem dug koji bi iznosio današnjih 58 milijuna funti), kralj je ostao upamćen kao ljubitelj i pokrovitelj arhitekture, književnosti, kazališta, glazbe i umjetnosti u cjelini. Zadatak izgradnje ovoga grandioznog zdanja povjerio je Johnu Nashu, jednom od vodećih londonskih arhitekata i urbanista prve polovice 19. stoljeća. U pretežno indijski izgled palače uklopljeni su islamski minareti i kineske pagode, elementi bliskoistočnih i dalekoistočnih arhitekturâ. Tomkisonov klavir nalazio se u tzv. ulaznoj dvorani, što je prikazano i na Nashovu akvarelu iz 1826. godine.²²

Tomkisonovi instrumenti sačuvani su diljem svijeta. Njegovi stolni klaviri čuvaju se, među ostalim, u Zbirci povijesnih instrumenata s tipkama Pooyje Radbona u Wangen im Allgäu u Baden-Württembergu, Zbirci klavira Monart u Wexfordu na jugoistoku Irske, Nacionalnom muzeju američke povijesti Smithsonian u Washingtonu, Zlatnom muzeju u gradu Ballaratu u australskoj saveznoj državi Viktoriji, Kućnom muzeju Carisbrook u Sydneyju te Nacionalnoj zakladi u australskoj saveznoj državi Tasmaniji.²³ Njegovi klaviri u obliku krila zabilježeni su, među

20 MacSween: No Maker to be Compared..., 15.

21 Ibid., 18-19 i 35.

22 John Nash je 1823., tri godine nakon dovršetka izgradnje Kraljevskog paviljona, objavio knjigu *Views of the Royal Pavilion Brighton*, koja sadrži njegove crteže eksterijera i interijera palače. Knjiga je dostupna na internetskoj adresi <http://brightonmuseums.org.uk/royalpavilion/history/tales-pavilion-archive/a-wordless-book/>, pristup: 15. 5. 2018.

23 MacSween: No Maker to be Compared..., 26-30.

ostalim, u Nacionalnom muzeju Irske u Dublinu, Muzeju glazbenih instrumenata Sveučilišta u Leipzigu, Zbirci glazbenih instrumenata Švedskog muzeja izvedbenih umjetnosti u Stockholmu te Povijesnom muzeju u Camdenu (Novi Južni Wales, Australija).²⁴ Njegovi uspravni klaviri (eng. *cabinet piano* ili *cottage piano*) razmjerno su rijetki. Zabilježeni su u Muzeju glazbenih instrumenata u Bruxellesu te Zbirci povijesnih glazbenih instrumenata Stanhope u Kentu.²⁵

Kod Tomkisonova klavira u Muzeju grada Splita signatura je, kao što je uobičajeno, napisana iznad klavijature. Smještena je unutar ovalnog intarziranog okvira. Premda desni dio okvira nedostaje, možemo rekonstruirati da je cjelovit natpis glasio ovako: »Thomas Tomkison / Piano Forte Manufacturer / to His Royal Highness the Prince of Wales / Dean Street / Soho«. Spomenuti vladar bio je princ George od Walesa (1762. – 1830.). On je od 1811. do 1820. obnašao dužnost princa regenta (namjesnika), a nakon smrti svog oca Georga III. postao je kralj George IV. Na temelju natpisa možemo odrediti da je klavir nastao prije 1811., odnosno u vrijeme dok je George bio princ od Walesa te još nije proglašen princom regentom. Serijski broj 2434, utisnut s lijeve strane klavijature ispod natpisa »T. Tomkison« te usporedba sa serijskim brojevima drugih njegovih stolnih klavira omogućuju još preciznije datiranje. Upućuju na to da je ovaj klavir nastao 1809. ili 1810. godine.

Korpus dimenzija 170 × 62 × 82,5 cm (visina bez nogu iznosi 24 cm) ima oblik četverokutne kutije. Obložen je furnirom od orahovine, a na gornjoj i bočnim stranama pravokutne su intarzije od svjetlijeg drva. Stoji na šest tokarenih nogu kružnog presjeka na čijim su završecima kotačići. Četiri su noge postavljene s prednje, a dvije sa stražnje strane korpusa. Otvara se poklopcem koji se rasklapa na tri dijela. Dva manja služe kao preklop nad klavijaturom, a veći se nalazi nad ostatkom instrumenta. Klavir ima drvenu konstrukciju s ravnim žicama postavljenim dijagonalno u odnosu na klavijaturu. Klinovi za žice nalaze se nasuprot klavijaturi, a vijci za ugodbu na desnoj strani drvene ploče u koju su uvrnuti. Opseg je klavijature od F₁ do c₄ (pet oktava i čista kvinta). Donje su tipke (2,2 × 13 cm) bijele boje, obložene bjelokošću, a gornje (0,9 × 8,2 cm) crne, načinjene od ebanovine. Čeone strane ukrašene su dvobojnom intarzijom. Ukupno je 68 tipaka, a iznad njih su – zdesna nalijevo – tušem ispisani brojevi. Brojevi iznad klavijature mogli su služiti kao pomoć pri učenju, ali koja je funkcija brojeva ispisanih »obrnutim« redom, za sada nije poznato. Unutar korpusa smješten je četvrtasti stalak za note koji se mogao preklopiti pomoćnim polugama. Jedna je pedala (forte) koja se pokreće koljenom.

Klavir pripada Zbirci namještaja Muzeja grada Splita, a pohranjen je u potkrovlju muzeja. U dosta je lošem stanju. Oštećeno mu je kućište, ali i instrumentalni ustroj. Most je vjerojatno naknadno zamijenjen. Glasnjača je na donjem (osobito lijevom) dijelu na nekoliko mjesta napukla. Nedostaju neke prigušnice i batići.

²⁴ Ibid., 24-25.

²⁵ Za potpuniji popis sačuvanih Tomkisonovih instrumenata usp. *ibid.*, 24-31.

Na bočnim stranama pridrđavaju ga nogari, a na stražnju je stranu postavljena drvena greda da ne padne. Stolni klavir u Muzeju grada Splita prvi je instrument s tipkama, ali i prvi glazbeni instrument britanske provenijencije uopće, koji je do sada zabilježen u fundusu jednog hrvatskog muzeja. Tko su bili njegovi prijašnji vlasnici i kako je dospio do Splita, nažalost nije poznato. S obzirom na njegovu kvalitetu (potječe iz radionice jednog od najcjenjenijih londonskih graditelja svoga vremena), starost (pripada ranijoj fazi Tomkisonova rada) i jedinstvenost (ovo je za sada jedini poznati Tomkisonov instrument u Hrvatskoj), svakako bi ga valjalo restaurirati. Postupak restauracije pružio bi o njemu niz vrijednih i za sada nepoznatih detalja. Samom instrumentu vratio bi stari sjaj i mogućnost da se na njemu ponovno muzicira.

STOLNI KLAVIR U MUZEJU OTOKA BRAČA U ŠKRIPU (510:ŠKR 332)

Slika 4. Snimio Tomislav Faullend Heferer. Fotografija je u vlasništvu Umjetničke radionice Heferer.

Ovaj je stolni klavir oko 1820. u Veneciji sagradio Michael Mariacher, što otkriva bijela porculanska pločica obrubljena četvrtastim mjedenim okvirom. Na njoj je natpis »Michael Mariacher / in Venedig«. Riječ je o »malom« majstoru koji je proizašao iz kruga znamenitih bečkih graditelja instrumenata s tipkama s kraja 18. i početka 19. stoljeća, a to su bili Johann Andreas Stein (1728. – 1792.), Johann Andreas Streicher (1761. – 1833.) i Anton Walter (1752. – 1826.). Ipak, detaljnije podatke o graditelju za sada nije bilo moguće pronaći ni u specijalističkim studijama ni u bazi podataka o talijanskim ili austrijskim graditeljima

klavira.²⁶ Pod ovim prezimenom zabilježen je Antonio Mariacher, graditelj i trgovac klavirima (tal. »fabbricante e negoziante di pianoforti«), koji je djelovao znatno kasnije, od 1893. godine. Na izložbi u Torinu 1884. godine osvojio je srebrnu medalju. Tijekom 1895. i 1896. živio je na adresi Campo Sant'Agostino br. 2344.²⁷ U bazi podataka o povijesnim klavirima nastalima između 1700. i 1860. godine nije zabilježen nijedan instrument Michaela Mariachera u nekoj javnoj ili privatnoj zbirci.²⁸ Njegov klavir u Muzeju otoka Brača otkupljen je 1982. od Dušana Definisa iz Sutivana. Ljubaznošću Mladena Definisa, sina Dušana Definisa i njegove supruge Katje u rujnu 2017. uspjela sam rekonstruirati detalje o prijašnjim vlasnicima. Dušanu Definisu ustupio ga je njegov stric Josip Definis, brat Andre Definisa, koji je bio djed Mladena Definisa. Na klaviru je svirala Giuseppina (Josefina) Larco (rođ. 1895.), supruga Josipa Definisa, koja ga je donijela u Sutivan u miraz (*dotu*). U popisu iseljenika s Brača, objavljenom u radu *Iseljenici otoka Brača* u 13. broju *Bračkog zbornika*, među iseljenicima iz Sutivana navedeno je ime Josipa Definisa te podaci da mu se otac zvao Andrija; rođen je 1881., emigrirao je 1900., a zemlja useljenja bio je Čile. S njim je u Čile 1900. godine emigrirao i brat Vicko (rođen 1882.).²⁹ Nastanili su se u Tocopilli, gradu u regiji Antofagasta na sjeveru Čilea, gdje se ubrzano razvijala industrija salitre.

U pismu od 11. kolovoza 1913. tada 32-godišnji Josip Definis iz Tocopille piše majci Franki³⁰ u Sutivan o svojoj budućoj supruzi. S njom će se zaručiti 29. rujna 1913. i vjenčati u siječnju 1914. godine. Opisuje njezine brojne vrline, širinu obrazovanja (uključujući i glazbenog) koje je stekla u Italiji (odakle joj je bio otac) i pripreme za vjenčanje. Moli majku da budućoj snahi uputi pismo dobrodošlice u obitelj. Pred kraj pisma je moli da za njegovu mladu naruči iz Zagreba muzikalije koje će joj darovati po povratku na Brač, što pruža uvid u repertoar koji je svirala na klaviru (ulomke iz opera *Nikola Šubić Zrinski* Ivana Zajca i *Porin* Vatroslava Lisinskog te valcere i polke). Supružnici Josip i Giuseppina Definis vratili su se na Brač tek 1926. godine. Proveli su na otoku oko šest godina, a nakon što su iscrpili financijske rezerve, vratili su se u Čile. Uz dopuštenje supružnika Katje i Mladena Definisa, na čemu im najsrdahnije zahvaljujem, donosim transkripciju tog pisma, koje se čuva u obiteljskoj ostavštini.

26 Fabbricanti di Pianoforti in Italia, http://www.lievementeebeck.eu/pianoforti_italiani_m.htm; Facteurs de pianos à Vienne, http://www.lievementeebeck.eu/Pianos_viennois_m.htm, pristup: 15. 5. 2018.

27 Fabbricanti di Pianoforti in Italia: Mariacher Antonio, http://www.lievementeebeck.eu/pianoforti_italiani_m.htm, pristup: 15. 5. 2018. Usp. i Großbach: *Atlas der Pianonummern*, 198.

28 Clinkscale Online: A Comprehensive Database of Early Pianos, 1700-1860, <http://earlypianos.org/>, pristup: 15. 5. 2018.

29 Derado; Čizmić: *Iseljenici otoka Brača*, 413.

30 U pismu je navedena »Franjka ud. Definis«, ali se Josipova majka – prema kazivanju Katje i Mladena Definisa – zvala Franka pa je vjerojatno riječ o zatipku.

11. kolovoza 1913.

Gospodja

Franjka ud. Definis

Sutivan

Draga majko!

Kako po običaju, mojom ljenošću u pisanju, odgovaram Vam danas na Vaša dva pisma od 21. 4. i 8. 5. tek. god., ali sada takvim veseljem, kao nikada, jer se nalazim neizmjereno zadovoljan, što mi je pošlo za rukom, dobiti ruku one gdjice, za koju sam Vam javio u mom pismu od 23. 11. 913 [vjerojatno 1912., nap. V. V.] i pitao Vas već unaprijed dopust u slučaju ženitbe, a kako sam Vam na 21. 7. tek. god., kablegrafično javio.

Draga majko! Nalazim se sretan, jer onakve djevojke teško je naći, te su rijetke kao bjele muhe; učila je u Italiji deset godina, inteligentna do skrajnosti, pozna francuzki, falilo joj je dvje godine, da dobije diplomu u glasoviru, a u ručnim radnjama prava majstorica, ozbiljna, prosta, a u kući prava kućanica, bolja već naše zenskinje; nemari za šetnju, niti visitama, prolazi čitave dane u kući, u jednu riječ, savršenstvo malo vidjenih.

Otkad je došla od Italije, nekoliko dana prije neg ja stigoh, vidio sam ju jedanput u ovom okružju, gdje pobjegoše za vrijeme bolesti i tu mi zapadne u oko, a drugi put na 8. lipnja, na ženitbi moga kuma Rojića, koji se je oženio njenom sestrom, gdje jednim samim pogledom, očitovasmu ljubav; pisah joj otcu i majci, našto privoliše odmah, a odoh u Tocopilla na 17. 7. i na 18. istoga, zapitah je u roditelja, našto dragovoljno privoliše, te ću je prstenovali na 29. 9. tek. god., na imendan joj otca Sv. Mihovila, gdje se sprema velika gozdba. Ženidba će uzaljediti mjeseca sječnja, nu njesam sjeguram, niti smo dan ustanovili, jer mora čekati opremu i odjelo iz Italije, gdje stari običavaju naručivati.

Ima joj 18. god. na 22. 11. tek. god., a kroz nekoliko dana, poslati će mi slike, pak ću Vam poslati jednu, a pošto mi piše na talijanski, jer nepozna dobro Španjolski, to mi ob ovome, ovako javlja:

»Papá mi sovvenne che appena ritorna Carlito (kći udata za mog kuma Rojića) dal tradizionale viaggio di nozze m'accompagnerá dal fotografo per ritratarmi il piú presto possibile indi le manderó due ritratti, uno per Lei e l'altro, se vuole disporlo a suo piacimento, per la Sua famiglia.

Ne son certa lo riceverá di buon grado nevero?...«

[hrv. »Tata me je podsjetio da će me Carlito, čim se vrati s tradicionalnog bračnog putovanja, otpratiti k fotografu kako bi mi čim prije izradio portret, pa ću Vam onda poslati dva portreta, jedan za Vas, a drugi, ako ga želite koristiti prema svojoj želji, za Vašu obitelj.

Sigurna sam da ćete ga rado primiti, zar ne?...« prijevod: Dunja Kalodera]

Po ovome možete proračunati djevojku, i po ovome možete uvidjeti, da njesam upao u glibu, kao prvi put, eto bilo pa prošlo.

Želio bih, da joj Vašom rukom pišete na taljanskom jeziku jedno ljepo pismo, kojeg, nek Vam sastavi jedna izučena osoba i pišite joj po Evropejskom običaju, kako ste na svemu ovome zadovoljni, pa ako Vam dodje ovo pismo navrijeme, pošaljite joj jedan kablegram na 29. 9., ali dva dana prije naše zaruke, da joj isto na dodje, te joj ljepo čestitajte sve na taljanskom jeziku; zove se Španjolski Josefina, taljanski Giuseppina, kao i ja, a u kući je zovu Finita; prezimenom Larco, ona je rođena ovde u Tocopilla, a otac joj je od od Santa Margarita kod Genove, dakle od taljanske Riviere, gdje je moja mlada učila, on će imati svojih pol milijuna kruna, pa kako sam rekao, kad sam tamo bio da ću se oženiti na dotu, eto se obistinilo, premda me nije novac vodio, već ljubav, jer nikad nijesam bio, a niti ću biti, interesiran, da me stari pomognu, kad i ja mogu raditi.

Kasnije ću Vam pisati, pa možete otići sa tetkom Ninom i Katicom u ono mjesto, to je blizu, a tamo joj je stric i dvije sestre na škole, neka vide, da i mi nijesmo ništice. Njezinih je pet sestara i jedan brat, prije sam mislio, da su samo tri sestre.

Po ovom opisu, draga majko možete vidjeti koliko se sretan nalazim, sve sam joj moje namjere predočio i na svemu [je] zadovoljna te nevidi ure, čim se oženimo, da idemo tamo, a možete joj i pisati, da se prinuka pa da dođemo kući, neka uvidi, da smo u dobrom položaju, nu neću tako brzo, jer mislim barem još godinu dana ovde ostati, pa tada ćemo u Vašem krilu pohrliti. Gledajte, da joj pišu Šimica i Katica, ali fino i učeno, ovo Vam najviše preporučam. (...)

Draga majko, puno ću Vas moliti, da mi naručite u Zagrebu, nekoliko partitura za glasovir, ali neka ih bude mnogo, da ih mogu darovati mojoj mladoj i to naj izvrsnijih, što ih hrvatska glazba imade, ponajviše opere: Zrinjski, Porin, itd., te Valzera, Polka, u jednu riječ, svega po malo, te sve ovo pošaljite što moguće prije, sve lijepo ukusno i fino uvezano, da izvrsno izgleda, a u ovim prigodama, nemojte gledati, da zapada što zapada. (...)

U nadi da ćete mi udovoljiti, što Vam pišem, pozdravite Katicu, Andru i radu i ostale, a Vi primite najiskrenije, od iskrenog Vam sina.

Može se pretpostaviti da je put ovog stolnog klavira bio sljedeći: Venecija (mjesto njegova nastanka) – Santa Margherita (mjesto obrazovanja Giuseppine Larco) – Tocopilla (mjesto gdje se doselila s roditeljima) – Sutivan (mjesto gdje se doselila sa suprugom). Problem iseljavanja s Brača (»najiseljenijeg otoka na svijetu«) nije zaobišao ni priču vezanu uz ovaj klavir, ali je upravo zahvaljujući (barem privremenom) povratku njegovih vlasnika, klavir dospio na otok. Najveći val iseljavanja s Brača dogodio se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nakon pojave bolesti vinove lozefiloksere. Budući da je većina stanovništva otoka Brača živjela od vinogradarstva, ali i zbog propadanja bračkog pomorstva (u kojem su jedrenjaci ustuknuli pred parobrodima) i teškoga gospodarskog stanja u čitavoj Dalmaciji, brački težaci i ribari masovno su se iseljavali u Čile, naselivši se na njegovim krajnjim dijelovima – Punta Arenasu na jugu te Antofagasti na sjeveru. Iseljavanje je kulminiralo tridesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme Velike gospodarske krize (1929. – 1933.), a smanjilo se tek pred Drugi svjetski rat. Po završetku rata samo se mali broj bračkih iseljenika vratio u Hrvatsku. Zavod za istraživanja migracija iz Zagreba proveo je 1975./1976. anketu o bračkim iseljenicima. Rezultati istraživanja predstavljeni su u već spomenutom radu *Iseljenici otoka Brača* u 13. broju *Bračkog zbornika*.³¹ Prema sakupljenim podacima, s otoka su Brača u razdoblju od 1899. do 1975. emigrirala 8084 Bračana, odnosno oko 60% njegove današnje populacije. Budući da je riječ o anketi, pretpostavka je da je stvarni broj iseljenika znatno veći. Kako je istaknuto u predgovoru, »cijeli je kompleks bračkog iseljeničtva vrlo mučna i teška epopeja s tisućama pojedinačnih sudbina.«³²

Stolni klavir Michaela Mariachera doživio je sretniju sudbinu. Tijekom 1990. i 1991. rekonstruiran je i restauriran u Umjetničkoj radionici *Heferer* u Zagrebu. Detalji u nastavku oslanjaju se na opis Ivana Faullenda Heferera nakon učinjenih zahvata.³³ Instrumentalni ustroj položen je u pravokutno kućište (furnirano u orahovini) dimenzija 166 × 68 × 81 cm, osovljeno na četiri noge kružnog presjeka na čijim su završecima četverostrana postolja (visina bez nogu iznosi 26

31 Derado; Čizmić: *Iseljenici otoka Brača*, 7-426.

32 Jutronić: *Predgovor*, 5.

33 Faullend Heferer: *Opis rekonstruiranog i restauriranog Tafelklaviera...*, 10-11.

cm). Okvir za žice je drveni, a mehanika bečka. Klavijatura ima opseg od F_1 do f_4 (šest oktava). Tipke imaju plitki pad koji u basu iznosi 9 mm, a u diskantu 7 mm. Donje tipke imaju obloge od kosti, a gornje su od ebanovine. Žičani ustroj postavljen je okomito u odnosu na tipke. Žice su grupirane na sljedeći način: od F_1 do C po jedna žica u koru, opletene broncom; od Cis do E po dvije žice u koru, opletene broncom; od F do f_4 po dvije žice u koru, čelične.³⁴ Rezonantna ploča, izrađena od smrekovine, položena je na desnoj strani. Lijepljena je od dasaka širine između 6,5 cm i 11 cm, ukupne površine 52,7 dm². Vijci dužine 60 mm i promjera 5 mm postavljeni su u višeslojnu kutnu gredu od javora ukupne debljine 38 mm. Batići su presvučeni kožom. Ukupno ima 51 prigušnicu (od F_1 do g_2). U podnožju instrumenta postavljen je stup za forte pedalu, a izvorno je postojala još i piano pedala.³⁵

Po završetku restauracije, u organizaciji Koncertne direkcije Zagreb, u Muzeju Mimara je 14. lipnja 1991. priređen koncert na kojem su nastupili Višnja Mažuran, stolni klavir i Branko Mihanović, oboa. Na programu su bila djela engleskih i nizozemskih skladatelja iz 16. i 17. stoljeća (Jan Pieterszoon Sweelinck, Gisbert Steenwick, Gerhardus Havingha, John Bull, Anonimus, William Byrd), Georga Philippa Telemanna, francuskih skladatelja iz 17. i 18. stoljeća (Michel de Saint-Lambert, Charles Dieupart, Louis Couperin, François Couperin, Jean-Philippe Rameau, Louis-Claude Daquin), Anonimusa iz Košljuna (18. stoljeće), Domenica Scarlattija i Ludwiga van Beethovena. Objavljen je i deplijan *Tafelklavier Michael Mariacher in Venedig*.³⁶ Nakon restauracije klavir je privremeno bio smješten u Narodnoj knjižnici u Supetru, točnije u Galeriji Ivana Rendića u Jobovoj ulici bb. U tom je prostoru pijanist Emin Armano, u okviru kulturne manifestacije *Supetarsko ljeto*, 14. kolovoza 2000. na njemu održao koncert. Na programu su bila djela anonimnih skladatelja iz franjevačkog samostana u Klanjcu, Johanna Kuhnaua i Johanna Sebastianana Bacha.³⁷

Zbog lošeg stanja u koje je u međuvremenu dospio, stolni klavir je u studenom 2014. ponovno dopremljen u Umjetničku radionicu *Heferer* u Zagrebu. Tamo je izvršen restauratorsko-rekonstrukcijski zahvat, odnosno obnova njegova instrumentalnog ustroja i vanjštine. Svi su radovi na sanaciji i obnovi uspješno završeni 2017. godine. Po povratku iz Zagreba klavir će vjerojatno biti smješten u velikoj dvorani stalnog postava na katu Muzeja otoka Brača, u sklopu Kulturno-povijesne zbirke. Ovaj povijesni klavir, dio hrvatske kulturne baštine, zaštićen je kao pojedinačno pokretno kulturno dobro u Registru kulturnih dobara Ministarstva kulture Republike Hrvatske pod oznakom Z-4148.³⁸

34 Ibid., 10.

35 Ibid., 11.

36 ***: *Tafelklavier Michael Mariacher in Venedig*.

37 Zahvaljujem Giti Dragičević, ravnateljici Narodne knjižnice u Supetru, na ustupanju programa ovog koncerta.

38 Zahvaljujem Andreji Matoković, kustosici i voditeljici Kulturno-povijesne zbirke Muzeja otoka Brača, na ovom podatku.

STOLNI KLAVIR U KULTURNO-POVIJESNOM MUZEJU DUBROVAČKIH MUZEJA (DUM KPM VR-58, SLIKA 5)

Slika 5. Snimio Božidar Gjukić. Fotografija je u vlasništvu Dubrovačkih muzeja.

Drveni korpus ovog instrumenta ima dimenzije $183 \times 92 \times 91$ cm. Obložen je furnirom od orahovine. Otvara se poklopcem koji se rasklapa na dva dijela. Manji poklopac služi kao preklap nad klavijaturom, a veći se nalazi nad ostatkom instrumenta. Postavljen je na četiri noge kružnoga presjeka koje su gore šire, prema dolje uže, a na krajevima imaju kotačiće. Za ovakav tip instrumenta ima relativno veliku glasnjaču što za rezultat ima puniji ton. Klinovi za žice nalaze se na desnoj strani, a vijci za ugodbu na lijevoj strani drvenog dijela u koji su uvrnuti, neposredno iza klavijature. Ispred vijaka ispisani su nazivi tonova. Opseg je klavijature od C_1 do g_4 (šest oktava i čista kvinta). Donje su tipke ($2,1 \times 13,9$ cm) bijele boje, obložene bjelokošću, a gornje ($0,9 \times 8,9$ cm) izrađene su od ebanovine. Klavir ima dvije pedale smještene na centralno ovješenoj liri: lijevu piano i desnu forte. Prema gradbeno-oblikovnim elementima i opsegu klavijature može se pretpostaviti da je nastao oko 1825. godine.

Na sredini prednje plohe iznad klavijature nalazi se bijela porculanska pločica obrubljena četvrtastim mjedenim okvirom. Na njoj se nalazi signatura s imenom graditelja i mjestom podrijetla klavira: »Müller / in Wien«. Zahvaljujući tome saznajemo da ga je sagradio njemačko-austrijski graditelj klavira Mathias Müller (1770. – 1844.). Müller je rođen u Usingenu u njemačkoj saveznoj državi Hessen. U Beč se doselio kao šegrt, a građansko pravo stekao je 5. svibnja 1797. godine. Dozvolu za gradnju klavira dobio je 24. prosinca 1804. godine. Uživao je carsku i kraljevsku privilegiju za izradu klavira. Njegova radionica isprva se nalazila na

adresi Gestättengasse br. 175 (Gestetengasse; okrug Wien III). Na adresu Praterstrasse br. 502 u Leopoldstadtu (okrug Wien II) preselio ju je 1819. godine. Bio je predsjednik ceha graditelja klavira.³⁹ Mathias Müller ubraja se među najinovativnije bečke graditelje svoga vremena. Njegov najvažniji izum bio je jedan od najranijih tipova uspravnog klavira, tzv. *Ditanaklasis* ili *Dittaléloclange*, sagrađen 1800. godine. Budući da je imao rezonantni ormar koji se proteže od poda uvis i klavijaturu postavljenu po sredini ormara, predstavljao je prototip prvog pijanina.⁴⁰ Opseg klavijature bio mu je pet i pol oktava. U početku je bio namijenjen za dva svirača jer je imao dvije klavijature – po jednu sa svake strane rezonantnog ormara. Müller je 1803. razvio jeftiniji model s jednom klavijaturom.⁴¹ Nakon smrti Carla Leopolda Rölliga (oko 1745. – 1804.), njemačkog skladatelja i svirača glasharmonike, Müller je preuzeo od njegovih nasljednika povlastice za orfiku te je nastavio usavršavati.⁴²

Müllerovi klaviri u obliku krila zabilježeni su u privatnim zbirkama u Wangenu im Allgäu (Zbirka povijesnih instrumenata s tipkama Pooyje Radbona), Hamburgu (Zbirka Andreasa Beurmana), Enschedeu (Zbirka Edwina Beunka) i drugdje.⁴³ U Glazbenoj zbirci Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Šibenika čuva se Müllerov klavir u obliku krila nastao oko 1840. (inv. oznaka MGŠ KPO 742). Ima opseg klavijature od C_1 do g_4 (šest oktava i čista kvinta), tri pedale te signaturu »Matteo Müller / I. R. Pr. Fabricatore / di Vienna« (»Matteo Müller / carski i kraljevski privilegirani graditelj / iz Beča«), kao i Müllerov klavir koji je Božidar Grga zabilježio u ženskom benediktinskom samostanu sv. Petra apostola u Cresu.⁴⁴ U Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci čuva

39 Hopfner: Müller, Familie, http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Mueller_Familie_2.xml, pristup: 15. 5. 2018.

40 Huber: Müller, Matthias (1769/70–1844), 248.

41 Primjerak takvog Müllerova uspravnog klavira, nastao nakon 1800., čuva se u Muzeju umjetnosti Metropolitan u New Yorku (pristupni broj 89.4.3256). Usp. Metropolitan Museum of Art, <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/504678>. U Zbirci glazbenih instrumenata Njemačkog nacionalnog muzeja u Nürnbergu čuvaju se dva takva instrumenta. Jedan, koji je nastao između 1810. i 1815., ima opseg klavijature od F_1 do c_3 (pet oktava i čista kvarta) i dvije pedale na koljeno (inv. oznaka MINe238). Drugi, koji je nastao oko 1820., ima opseg klavijature od E_1 do f_4 (šest oktava i mala sekunda) i tri pedale na koljeno (inv. oznaka MINe239). Usp. Germanisches Nationalmuseum: Objektkatalog der Sammlungen des Germanischen Nationalmuseums, <http://objektkatalog.gnm.de/objekt/MINe238>; <http://objektkatalog.gnm.de/objekt/MINe239>, pristup: 15. 5. 2018.

42 Orfika je naziv za mali prenosivi klavir koji je 1795. izumio Carl Leopold Röllig. Najprije je imala opseg klavijature od dvije, kasnije tri do četiri oktave te bečki tip mehanike. Rasporedom žica nastojala je imitirati antičku liru, Orfejev atribut. Osim na stolu ili u krilu, mogla se držati poput gitare na ramenu pa zapravo predstavlja preteču klavijature (eng. *keytar* što je nastalo spajanjem engleskih termina *keyboard* i *guitar*), sintesajzera-gitare omiljenog u popularnoj glazbi sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća.

43 Facteurs de pianos à Vienne: Müller Mathias, http://www.lievementbeek.eu/Pianos_viennois_m.htm, pristup: 15. 5. 2018.

44 Zahvaljujem Božidaru Grgi na podacima o Müllerovu klaviru u ženskom benediktinskom samostanu na Cresu. Fotografija klavira, nastala tijekom projekta evidencije orgulja u Hrvat-

se Müllerov klavir (inv. oznaka PPMHP KPO-ZUO 17211) iz istog razdoblja, koji ima opseg klavijature od C_1 do g_4 , četiri pedale te signaturu »Mathias Müller di Vienna«. Riječ je o raskošno ukrašenom primjerku čije su donje tipke obložene sedefom, a gornje su izrađene u kornjačevine. Orguljaš Mirko Jankov zabilježio je Müllerov klavir u ženskom benediktinskom Samostanu sv. Andrije u Rabu (»Aus der K. K. priv. Fabr. des / Mathias Müller / in Wien«, odnosno »Iz carske i kraljevske privilegirane radionice / Mathiasa Müllera / u Beču«; opseg klavijature od F_1 do f_4).⁴⁵ Müllerov klavir posjedovala je i Maria Josepha Hermengilde Esterházy (1768. – 1845.), supruga princa Nikolausa II. Esterházyja (1765. – 1833.). Gradnjom klavira bavio se i njegov sin Mathias Müller mlađi (1807. – nakon 1835.). Status graditelja klavira stekao je 1824. godine. U bečkom adresaru bio je do 1835. zabilježen na adresi Praterstrasse br. 502 što bi upućivalo na to da je radio u očevoj radionici.⁴⁶

Stolni klavir Mathiasa Müllera u dubrovačkom Kulturno-povijesnom muzeju pripada Zbirci varia, a čuva se u sjeverozapadnoj kuli Kneževa dvora (trenutačnoj muzejskoj čuvaonici stilskog namještaja). Relativno je dobro očuvan (nedostaju prigušnice, a furnir je na nekoliko mjesta malo oštećen). Svakako bi bilo poželjno da ga se restaurira, a nakon toga i javno izloži. Klavir je bio predstavljen na izložbi *700 godina orkestralnog muziciranja u Dubrovniku*, koja je priređena u Kneževu dvoru od 29. svibnja do 29. lipnja 1985. godine. Autori izložbe bili su Miho Demović i Vedrana Gjukić-Bender. Otkupljen je 1946. od Stijepa (Stefija) Bizzara, a bio je u vlasništvu obitelji Ohmučević Bizzaro.

Bizzaro (Bizar) je bila pomorsko-brodovlasnička obitelj s Pelješca. U 17. i 18. stoljeću bili su nastanjeni u mjestu Stanković kraj Orebića. Početkom 18. stoljeća jedna grana obitelji preselila se u Bakar, a u 19. i 20. stoljeću neki njezini članovi živjeli su u Dubrovniku. Bili su vlasnici velikih trgovačkih brodova i ubrajali su se među vodeće trgovačko-pomorske obitelji južnog Jadrana. Rimsko-njemački car i hrvatsko-ugarski kralj Karlo VI. dodijelio im je 1739. austrijsko nasljedno plemstvo. Ženidbom pjesnika, bibliofila i kolekcionara Ivana Bizara (1782. – 1833.) s Nikom Zuzorić (1802. – 1876.), kćeri Ivana Zuzorića i Marije Faccenda, Bizari su 1818. postali nasljednici izumrlih obitelji Ohmučević Grgurić i Faccenda (Fačenda).⁴⁷ Ivan Bizzaro imao je dva sina. Stariji je bio pisac, publicist

skoj pod vodstvom Ladislava Šabana, može se pronaći u Zbirci fotografske dokumentacije Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, unutar Zbirke orgulja: <http://fototeka.min-kulture.hr/hr/Predmet/1652/3>, pristup: 15. 5. 2018.

45 Zahvaljujem Mirku Jankovu na ovim podacima.

46 Jedan klavir Mathiasa Müllera mlađeg, nastao u Beču oko 1835., čuva se u Zbirci klavira Danijela i Ljubomira Gašparovića. Dimenzije su mu 129,7 x 242 x 87,8 cm (visina bez nogu je 32,8 cm). Ima drvenu konstrukciju s jednim željeznim potpornjem. Mehanika je bečka, a opseg klavijature od C_1 do g_4 (šest oktava i čista kvinta). Ima četiri pedale: forte, moderator, una corda i fagot. U metalnom četvrtastom okviru iznad klavijature nalazi se natpis »Mathias Müller Junior / Imp.¹⁰ Reg. priv.¹⁰ Fabricatore / di Pianoforte di Vienna«. Usp. Gašparović: *Deset klavira iz zbirke Ljubomira Gašparovića*, 12-13.

47 Foretić: Bizar (Bizzarro), 794-796.

i prevoditelj Baldovin Bizzaro (1823. – 1848.). Napisao je dulji prikaz života i rada svoga oca, *Notizia intorno alla vita ed agli studii di Gio. de Bizzarro*, pa ga godine 1847. tiskao u zadarskom tjedniku *La Dalmazia*. Napisao je i kratki životopis obitelji Sorkočević, uključujući i skladatelja Luke Sorkočevića, dok mu je Antun Sorkočević posvetio epigram. Mlađi sin Lujo Bizzaro (1825.– 1902.) bio je potpukovnik u austrougarskoj vojsci. Car Franjo Josip I. odobrio mu je 1896. da svoj obiteljski grb spoji s onim Ohmučevića Grgurića, pa je službeni oblik njihova prezimena bio Ohmučević Bizzaro. Ovog Luja Bizara ne smijemo zamijeniti s učiteljem glazbe i skladateljem Lujom Bizzarrom (Bizzaro, Vjekoslav Menin-Bizzaro di Venezia; 1837. – 1885.). On je bio sin Giuseppea Bizzarra i Clementine Zambont. Glazbenu je naobrazbu vjerojatno stekao u rodnoj Veneciji. U Dubrovniku se oženio Marijom Vlajki. Bio je privatni učitelj klavira, zborovođa i nastavnik glazbe u dubrovačkoj gimnaziji (1874. – 1876.). Njegove skladbe čuvaju se u Glazbenom arhivu franjevačkog Samostana Male braće te u Glazbenom arhivu dubrovačke katedrale Gospe Velike.⁴⁸

Među sinovima časnika Luje Bizzara isticao se pravnik Frane (1875. – 1937.). Studirao je u Beču. Za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije najprije je službovao u Dalmaciji, a potom u Beču. Poslije Prvog svjetskog rata bio je u Dubrovniku predsjednik Suda za ratnu štetu, Okružnog i Upravnog suda te odvjetnik. Isticao se i u kulturnom i društvenom životu Grada. Bio je predsjednik Dubrovačke filharmonije (osnovane 1925.) i potpredsjednik Društva za razvitak Dubrovnika i okolice »Dub« (osnovanog 1898.) Njegova sestra Jelena (1878. – 1927.) predavala je na Učiteljskoj školi u Dubrovniku. Istaknula se kao promicateljica narodne prosvjete i dobrotvorka. Bila je dugogodišnja predsjednica Narodne ženske zadruge u Dubrovniku. U povodu njezine smrti prigodnice su objavili književnici Ivo Vojnović i Vid Vuletić Vukasović. Slikar Marko Murat naslikao ju je u kompoziciji *Dolazak cara Dušana u Dubrovnik* (izloženu 1900. na Svjetskoj izložbi u Parizu), a njezinu sestru Iku portretirao je Mato Celestin Medović (portret iz 1887. čuva se u Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku). Stijepo (Stefi) Bizzaro od kojeg je otkupljen stolni klavir, po zanimanju liječnik, također je bio Lujin sin. Rod je u Dubrovniku i u Orebiću izumro; tamo je posljednja iz obitelji bila Tereza, udana Krelić (1827. – 1882). Potomci Ivana, još jednog Lujina sina, živjeli su u Beču.⁴⁹

Osim stare obiteljske kuće u Stankoviću (koja je izgorjela za vrijeme Drugog svjetskog rata) i kuće u Orebiću (prodana 1830-ih), obitelj Bizzaro posjedovala je palaču u Dubrovniku (palača Skočibuha-Bizzarro), ljetnikovac kod Komolca u Rijeci dubrovačkoj te ljetnikovac u Brsečinama. Stolni klavir pripadao je inventaru ljetnikovca u Brsečinama, naselju smještenom 22 km sjeverozapadno od Dubrovnika, između Trstenog i Slanog. Vjerojatno ga se prenosilo i na druge obiteljske posjede. Brsečine su u vrijeme Dubrovačke Republike bile omiljeno odmaralište dubrovačke vlastele pa se u brsečinskoj uvali nalazi ljetnikovac

48 Demović: *Glazba i glazbenici na području bivše Dubrovačke Republike...*, 208-209 i 287.

49 Foretić: Bizar (Bizzarro), 794-796.

Cvijete Zuzorić sagrađen u 16. stoljeću, a iznad uvale utvrđeni ljetnikovac obitelji Bizzaro iz 17. stoljeća. Ljetnikovac je vrsni primjer renesansne ladanjske arhitekture, koji svojim malim ugaonim kulama predstavlja jedan od rijetkih primjeraka utvrđenog ladanjskog objekta. U 18. stoljeću izvršene su neke pregradnje koje su ga donekle približile baroknom stilu.

ZAKLJUČAK

Prema do sada provedenim istraživanjima, pet stolnih klavira čuva se u pet dalmatinskih muzeja: Muzeju grada Zadra Narodnog muzeja Zadar, Muzeju grada Šibenika, Muzeju Grada Splita, Muzeju otoka Brača te Kulturno-povijesnom muzeju Dubrovačkih muzeja. Zastupljeni su, dakle, od sjeverne Dalmacije pa sve do krajnjeg juga. U zaključnim razmatranjima mogu se utvrditi neki detalji koji su im zajednički te neki po kojima se razlikuju. Dva stolna klavira izradili su majstori koji su u svoje vrijeme bili iznimno cijenjeni i poznati: engleski graditelj Thomas Tomkison (čiji je klavir krasio čak i kraljevsku palaču Georga IV.) i njemačko-austrijski graditelj Mathias Müller. Dva su klavira sagradili Luigi Hoffer i Michael Mariacher – talijanski graditelji austrijskoga podrijetla o kojima specijalističke studije i baze podataka pružaju tek štire podatke. Ime petoga graditelja nije poznato. Među mjesta nastanka klavira ubrajaju se Venecija (Hoffer i Mariacher), Beč (Müller, vjerojatno stolni klavir nepoznatoga graditelja) i London (Tomkison). Nastali su u razdoblju od četrdesetak godina – od oko 1800. do oko 1840. Najstariji je stolni klavir Luigija Hoffera nastao oko 1800. godine. Slijedi stolni klavir Thomasa Tomkisona nastao godine 1809. ili 1810. Klaviri Michaela Mariachera i Mathiasa Müllera nastali su oko 1820., odnosno 1825. godine. Upravo je prva četvrtina 19. stoljeća bilo vrijeme njihove najveće upotrebe. Instrument nepoznatoga graditelja nastao oko 1840. godine pripada razdoblju kada je u europskoj proizvodnji ovakav tip klavira već bio na zalasku. Opsezi klavijaturâ su od pet oktava i čiste kvinte (Tomkison), zatim šest oktava (Hoffer, Mariacher) ili šest oktava i mala terca (stolni klavir nepoznatoga graditelja) do šest oktava i čiste kvinte (Müller). Među njihove prijašnje vlasnike ubrajaju se zadarska grofovska obitelj Lantana te dubrovačka pomorsko-brodovlasnička obitelj Ohmučević Bizzaro. Muziciralo se u njihovim ljetnikovcima u Sutomišćici, odnosno Brsečinama. Naročito su zanimljivi do sada nepoznati detalji o Giuseppini Definis, prijašnjoj vlasnici stolnog klavira iz Muzeja otoka Brača, koji pružaju uvid u njezino glazbeno obrazovanje i repertoar koji je izvodila, ali i putovanje samog instrumenta (vjerojatno od Italije preko Tocopille na sjeveru Čilea do Sutivana).

Četiri ovdje predstavljena instrumenta – Luigija Hoffera, Thomasa Tomkisona, Michaela Mariachera i Mathiasa Müllera⁵⁰ – za sada su jedini poznati i sačuvani primjerci ovih graditelja u Hrvatskoj. Njihova važnost stoga nadilazi regionalne

50 Ovo se odnosi na Müllerov stolni klavir, a ne na klavire u obliku krila.

okvire. S obzirom na mali broj sličnih sačuvanih instrumenata u Hrvatskoj, njihovo je značenje još i veće. Pokazuju različit stupanj očuvanosti i različito stanje u kojem se nalaze. Hofferov je klavir teško oštećen, razbijen i necjelovit; klavir nepoznatoga graditelja je djelomično restauriran, a ovaj bi napor valjalo dovesti do kraja; Tomkisonov je oštećen i svakako bi ga trebalo restaurirati; Mariacherov je u postupku ponovne restauracije; Müllerov je relativno dobro očuvan, ali bi ga također trebalo restaurirati. Ovih pet stolnih klavira tek su odabrani predstavnici instrumenata s tipkama, a potom i drugih glazbenih instrumenata koje dalmatinski muzeji čuvaju u svojim fundusima. Oni su kulturni simboli određenog mjesta, vremena i pojedinca. U njima su sadržane i sačuvane različite značajke: kulturne, povijesne, društvene, estetske, tehničke, akustičke i dr. Upravo zato ne pripadaju samo prošlosti nego svojim postojanjem povezuju minula vremena sa sadašnjim. Istraživače, restauratore, institucije, ali i širu zajednicu obvezuju da im sustavnom brigom u sadašnjosti osiguraju odgovarajuće mjesto u budućnosti.

LITERATURA

- ***: *Tafelklavier Michael Mariacher in Venedig*, Zagreb: Atelier Faullend Heferer – Koncertna direkcija Zagreb, 1991.
- Burić Čenan, Katica: *Dokumentalistički pristup i obrada informacija o glazbenom životu grada Zadra od 1860. do Prvoga svjetskog rata: doktorska disertacija*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016. (<https://dr.nsk.hr/islandora/object/unizd%3A1081>)
- Burić Čenan, Katica: Glazba i politika, utjecaj političkih (ne) prilika na glazbeni život Zadra u drugoj polovici 19. stoljeća, *Bašćinski glasi*, 12 (2015. – 2016.), 171-192.
- Degiampietro, Donatella; Montanari, Giuliana: Square Piano, u: *Piano: An Encyclopedia*, Palmieri, Robert; Palmieri, Margaret W. (ur.), New York: Routledge, 2003, 372-375.
- Demović, Miho: *Glazba i glazbenici na području bivše Dubrovačke Republike za vrijeme austrijske uprave (1814. – 1918.)*, Zagreb – Dubrovnik: Udruga »Stara dubrovačka glazba«, 2015.
- Derado, Klement; Čizmić, Ivan: Iseljenici otoka Brača, *Brački zbornik*, 13 (1982), 7-426.
- Faullend Heferer, Ivan: Opis rekonstruiranog i restauriranog Tafelklaviera graditelja Michaela Mariachera in Venedig, u: *Tafelklavier Michael Mariacher in Venedig*, Zagreb: Atelier Faullend Heferer – Koncertna direkcija Zagreb, 1991.
- Foretić, Miljenko: Bizar (Bizzarro), *Hrvatski biografski leksikon*, u: Kolumbić, Nikica (ur.), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983, sv. 1, 794-796.
- Gašparović, Ljubomir: *Deset klavira iz zbirke Ljubomira Gašparovića*, Zagreb: Muzej za umjetnosti i obrt, 2012.
- Großbach, Jan: *Atlas der Pianonummern*, Frankfurt am Main, 1999.
- Hopfner, Rudolf; Müller, Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, u: Flotzinger, Rudolf (ur.), http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Mueller_Familie_2.xml, pristup: 15. 5. 2018.
- Huber, Alfons: Müller, Matthias (1769/70–1844), u: *Piano: An Encyclopedia*, Palmieri, Robert; Palmieri, Margaret W. (ur.), New York: Routledge, 2003, 248.
- Jutronić, Andre: Predgovor, *Brački zbornik*, 13 (1982), 3-6.

- Kolić, Dubravka: Inventar fonda obitelj Lantana, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadru*, 49 (2007), 355-437.
- Kolić, Dubravka; Mandušić, Iva: Lantana, *Hrvatski biografski leksikon*, u: Macan, Trpimir (ur.), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013, sv. 8, 554-555.
- Lambaša, Marina: *Interijeri Šibenika: izbor iz fundusa: katalog izložbe*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2009.
- MacSween, Norman: No Maker to be Compared: the Early Pianos of Thomas Tomkison (c1764-1853), *The Galpin Society Journal*, 67 (2014), 5-31.
- Novak Clinkscale: Martha, *Makers of the Piano 1820–1860*, New York: Oxford University Press, 1999, sv. 2.
- Petricioli, Ivo: *Stari Zadar u slici i riječi*, Zadar: Narodni muzej Zadar, 1999.
- Reinsberg-Düringsfeld, Ida von: *Aus Dalmatien*, Prag: Carl Bellmann's Verlag, 1857.
- Ripin, Edwin M.; Klaus, Sabine K.: Square pianoforte, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Sadie, Stanley (ur.), London: Oxford University Press, 2001, sv. 24, 227-228.
- Stagličić, Marija: Barokni ljetnikovac obitelji Lantana na otoku Ugljanu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001), 159-164.

MREŽNE STRANICE

- Clinkscale Online: A Comprehensive Database of Early Pianos, 1700-1860, <http://earlypianos.org/>, pristup: 15. 5. 2018.
- Fabbricanti di Pianoforti in Italia, http://www.lievementbeec.eu/Pianoforti_italiani.htm, pristup: 15. 5. 2018.
- Facteurs de pianos à Vienne, http://www.lievementbeec.eu/Pianos_viennois.htm, pristup: 15. 5. 2018.
- Fondazione Musicale Masiero e Centanin: Hoffer ca. 1815 (Venezia), <https://www.fondazione-musicale.it>, pristup: 15. 5. 2018.
- Germanisches Nationalmuseum: Objektkatalog der Sammlungen des Germanischen Nationalmuseums, <http://objektkatalog.gnm.de>, pristup: 15. 5. 2018.
- Metropolitan Museum of Art, <http://www.metmuseum.org>, pristup: 15. 5. 2018.
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Zbirka fotografske dokumentacije Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, <http://fototeka.min-kulture.hr/>, pristup: 15. 5. 2018.
- Pesaro Musei: Il Fortepiano di Rossini in restauro, <http://www.pesaromusei.it>, pristup: 15. 5. 2018.
- Royal Pavilion & Museums, <https://brightonmuseums.org.uk/royalpavilion/history/tales-pavilion-archive/a-wordless-book/>, pristup: 15. 5. 2018.

Prilog: popis stolnih klavira u dalmatinskim muzejima

Redni broj	Muzej	Zbirka	Mjesto čuvanja	Inventarna oznaka	Graditelj	Mjesto nastanka	Vrijeme nastanka	Signatura	Prijašnji vlasnik / vlasnici	Stanje
1.	Muzej grada Zadra Narodnog muzeja Zadar	Zbirka namještaja	Depo Požarište	MGZ-334	Luigi Hoffer	Venecija, Italija	Oko 1800.	Luigi Hoffer / Venecija / Fabricatore di pianoforti	Grofovska obitelj Lantana	Teško oštećen i nejelovit
2.	Muzej grada Šibenika	Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela	Depo Mandalina	MGŠ KPO 716	Nije poznato	Beč (?), Austrija	Oko 1840.	Nema; na glasnjači: I. R. Dogana kralja Petra Krešimira IV. / Marca de Colli	Obitelj Stojan; Osnovna škola kralja Petra Krešimira IV.	Djelomično restauriran 1966.; oštećen
3.	Muzej grada Splita	Zbirka namještaja	Potkrovlje	MGŠ-5084	Thomas Tomkison	London, Engleska, Velika Britanija	1809. ili 1810.	Thomas Tomkison / Piano Forte Manufacturer / to His Royal Highness the Prince of Wales / Dean Street / Soho	Nije poznato	Oštećen
4.	Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	Stalni postav Kulturno-povijesne zbirke	510:ŠKR 332	Michael Mariacher	Venecija, Italija	Oko 1820.	Michael Mariacher / in Venedig	Giuseppina Definis (rod. Larco); Josip Definis; Dušan Definis	Restauriran 1991.; restauriran 2017.
5.	Kulturno-povijesni muzej Dubrovačkih muzeja	Zbirka vana	Sjeverozapad -na kula Kneževa dvora	DUM KPM VR-58	Mathias Müller	Beč, Austrija	Oko 1825.	Müller / in Wien	Obitelj Ohmučević Bizzaro; Stijepo (Steff) Bizzaro	Relativno dobro očuvan

SUMMARY

SQUARE PIANOS AND THEIR MAKERS: FIVE EXAMPLES FROM DALMATIAN MUSEUMS

The paper deals with cultural, historical, and social context of five square pianos from five Dalmatian museums: Zadar City Museum of the National Museum Zadar, Šibenik City Museum, Split City Museum, Island of Brač Museum, and Cultural Historical Museum of Dubrovnik Museums. Two of them were made by the makers who were highly esteemed and well known in their time: an Englishman Thomas Tomkison (whose grand piano was even part of the inventory of the King George IV's Royal Pavilion) and a German-Austrian Mathias Müller. Two pianos were built by Luigi Hoffer and Michael Mariacher – Italian “little masters” of Viennese origin. The fifth instrument was built by an unknown maker. They originate from Venice (Hoffer and Mariacher), Vienna (Müller, probably the square piano by an unknown maker), and London (Tomkison). The oldest is the square piano by Luigi Hoffer, built around 1800. It is followed by Thomas Tomkison's piano built in 1809 or 1810. Square pianos by Michael Mariacher and Mathias Müller were built in 1820 and in 1825. It was the first quarter of the 19th century and was the time of their most frequent use. The square piano by an unknown maker was made around 1840, when European production of this type of piano was gradually underway. Their previous owners include the Count family Lantana from Zadar and a ship-owner family Ohmučević Bizzaro from Dubrovnik. The music was cherished in their summerhouses in Sutomišćica on the island of Ugljan and in Brsečine near Dubrovnik. Especially interesting are hitherto unknown details of Giuseppina Larco, the previous owner of the piano in the Island of Brač Museum, which provide insight into her musical education and repertoire that might have been performed, as well as the journey of the object itself (probably from Italy via Tocopilla in the north of Chile to Sutivan on the island of Brač).

Four square pianos presented here – built by Luigi Hoffer, Thomas Tomkison, Michael Mariacher and Mathias Müller, are at present the only known and preserved items in Croatia. Their importance therefore goes beyond regional frameworks. Given the small number of preserved instruments in Croatia, their significance is even more precious.

Key words: square pianos, Dalmatia, museums, primary sources, cultural history

ISSN 1330-1128 (Tisak) • ISSN 2584-4059 (Online)

UDK: 78+39(497.58) • CODEN: BAGLEC

BAŠĆINSKI

JUŽNOHRVATSKI ETNOMUZIKOLOŠKI GODIŠNJAK • ETHNOMUSICOLOGICAL YEARBOOK OF SOUTHERN CROATIA

GLASI

• GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR-IN-CHIEF

• MIRJANA SIRIŠČEVIĆ

• GOST UREDNIK – GUEST EDITOR

• VITO BALIĆ

• KNJIGA 13

• SPLIT

• 2017. – 2018.

UREDNIŠTVO – EDITORIAL BOARD

VITO BALIĆ, HANA BREKO KUSTURA (ZAGREB), JOŠKO ČALETA (ZAGREB),
MIHO DEMOVIĆ (ZAGREB), BOŽIDAR GRGA, JERKO MARTINIĆ (KÖLN, NJEMAČKA),
VEDRANA MILIN-ČURIN, MAGDALENA NIGOEVIĆ, ANKICA PETROVIĆ (LOS
ANGELES, SAD), DAVORKA RADICA, MIRJANA SIRIŠČEVIĆ, IVANA TOMIĆ-FERIĆ,
NENAD VESELIĆ (RIM, ITALIJA)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR-IN-CHIEF
MIRJANA SIRIŠČEVIĆ

GOST UREDNIK – GUEST EDITOR
VITO BALIĆ

TAJNIK – SECRETARY
BRANKA LAZAREVIĆ

GRAFIČKI UREDNICI – GRAPHIC EDITORS

GORKI ŽUVELA

ŽANA SIMINIATI VIOLIĆ

IZDAJU – PUBLISHED BY

ODSJECI ZA GLAZBENU TEORIJU I GLAZBENU PEDAGOGIJU UMJETNIČKE
AKADEMIJE U SPLITU

ZA IZDAVAČA – FOR THE PUBLISHERS
EDVIN DRAGIČEVIĆ

LEKTORI I PREVODITELJI / LANGUAGE EDITORS AND TRANSLATORS:

TRIŠNJA PEJIĆ (ENGLISKI / ENGLISH)

NELA RABAĐIJA (HRVATSKI / CROATIAN)

KOMPJUTERSKI SLOG / COMPUTER LAYOUT:

VITO BALIĆ

UDK

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

ADRESA UREDNIŠTVA – ADDRESS

FAUSTA VRANČIĆA 19, HR – 21000 SPLIT

E-MAIL: BASCINSKIGLASI@UMAS.HR

CIJENA – PRICE

120,00 KUNA

TISAK – PRINTED BY

JAFRA PRINT

SPLIT, 2018.